

skupin, 58 razredov in 471 tipov. Obdelane so na za PBF običajen način: v okviru določenega tipa so pod zaporedno številko fibule opisani kontekst, fibula, mesto hrambe in morebitna objava. Kataloškim opisom sledita časovna umestitev in razširjenost tipa. Kataloški del zaključujejo štirje dodatki, v katerih so posebej obdelane fibule najdišč: Torre Galli, Pontecagnano, Incoronata / S. Teodoro, Madonna del Piano.

Tipov je seveda preveč, da bi na tem mestu lahko opisal vsakega. Bolj smiselno se mi zdi opozoriti na tiste, ki jih poznamo tudi na vzhodni strani Jadrana (zadnje obravnave s starejšo literaturo: D. Glogović [*Fibeln im kroatischen Küstengebiet*, PBF XIV/13, 2003], M. Blečić [*Reflections of Picene Impact in the Kvarner bay*] ter A. Preložnik [*Fibule Picene e lucane nel Caput Adriae orientale*] – oboje v Piceni ed Europa, *Archeologia di frontiera* 6, 2007). Iz Kampanije so poznane fibule s plastičnimi pticami (tip 65.1, tip 450), kot je domnevna fibula iz Stične in kakršni morda pripadajo figurice iz Škocjana. Številne so fibule z oblogo (tipi 168–172), nekatere dvortaste fibule (tip 200–202), čolničaste fibule (tip 212), vrsta “pseudocertoških” fibul (tip 254–263), dvortastih (tip 269) in trortastih (tip 270–274). Podobnosti najdemo tudi med kačastimi fibulami (tip 393, 398) ter med očalarkami (tip 431–440) in fibulami z lokom v obliki živalske figure (tip 462–471). Le za najbolj pogoste – denimo trortaste fibule z jantarnimi vložki tipa Brezje – se izrecno omenjajo paralele iz Slovenije. Pri paralelah gre lahko za primerke istega tipa ali pa za sorodne variante, morda izpeljave. Pri nekaterih tipih, značilnih za jug Apeninskega polotoka, se zdi, da je šlo za neposredne stike, pri drugih je možno in verjetno posredovanje vmesnega prostora, predvsem Picena. Seveda je treba upoštevati, da nekateri tipi izhajajo prav iz Picena in se od tam širijo proti jugu in proti severovzhodu.

V tretjem zvezku je gradivo predstavljeno z risbami na kar 739 tablah. Fibule so prikazane v merilu 2: 3, več kot polovica v več pogledih, običajno s prerezom čez lok in nogo. Sledi jim zemljevid z označenimi najdišči, temu pa še 17 distribucijskih kart. Čeprav je na večini predstavljenih po več tipov, gre še vedno le za nekatere izbrane tipe, pri katerih so jasno vidne njihova razširjenost in koncentracije, s tem pa očitno tudi delavniški centri. Za razliko od nekaterih drugih katalogov iz zbirke pa v tem zvezku ni zbirne kronološko-tipološke preglednice, ki bi bila zaradi velikega števila tipov in njihove pestrosti zelo dobrodošla.

Kakorkoli, “Fibule južne Italije in Sicilije” so nadvse dragocen korpus najdb, ki bo bistveno osvetlil tematiko in olajšal delo vseh, ki jih zanima tovrstna materialna kultura obravnavanega prostora in časa. Ob enormnem obsegu pa bi bilo v tem primeru še bolj smiselno razmisliti o digitalni verziji knjige ali celo o medmrežni bazi. Črno-bela risba, kratki opisi in struktura kataloga se zdijo za kaj takega kot naročeni – pregledovanje bi bilo lažje, delo, v katero je bilo vložene veliko energije, časa in znanja, pa dostopno najširšemu krogu uporabnikov. V današnji situaciji bo namreč cena, ki hočeš nočeš sledi obsegu (in se giblje od uradne 290 € navzgor), verjetno odvrnila marsikatega interesenta.

Andrej PRELOŽNIK

Claudia Sachße: *Untersuchungen zu den Bestattungssitten der Badener Kultur*. 2 zvezka. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie aus dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Heidelberg, Band 179. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 2010. ISBN 978-3-7749-3648-5. 664 strani, 22 načrtov, 25 slik in 208 tabel.

S tem kratkim prispevkom ocenjujemo monografsko delo Claudie Sachße *Untersuchungen zu den Bestattungssitten der Badener Kultur*, ki je izšlo v dveh zvezkih pri založbi Dr. Rudolf Habelt GmbH iz Bonna v okviru odmevne zbirke *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie*.

Kot je iz naslova razvidno, avtorica obravnava pogrebni običaj v badenski kulturi. Gre za nekoliko spremenjeno doktorsko disertacijo, ki je bila ubranjena na Univerzi v Heidelbergu.

Poudariti je treba, da je obsežno delo, ki pokriva zelo obsežno tematiko, zastavljeno zelo sistematično. Za uvodnim poglavjem sledijo prikaz preučevanega območja, pregled zgodovine in kronološki razvoj mlajših bakrenodobnih horizontov v Karpatskem bazenu. V njem je razmeroma izčrpno predstavljena tudi kronologija Slovenije (str. 28–30), ki jo najbolj poznamo in zato lahko najverodostojneje ocenjujemo.

Avtorica prostor današnje Slovenije upravičeno postavlja na obrobje razprostranjenosti badenske kulture. Dejansko pa najdišč te kulture v Sloveniji (še) ne poznamo (primerjaj z I. Tušek, B. Kavur, *Ivankovci (Ivankóc) pri Lendavi*, *Arheologija na avtocestah Slovenije* 15, 2011 [http://www.zvks.si/media/images/publications/Ivankovci_pri_Lendavi.pdf]). Že na začetku poglavja je poudarjen tudi velik pomen prehodnosti tega ozemlja med Podonavjem in vzhodnim Jadranom, kar ni povsem točno. Od srede 6. tisočletja pr. Kr. dalje na zahodu Slovenije poznamo neolitsko danilsko kulturo oz. skupino vlaška, celinska notranjost pa je bila, tako se zdi, neposeljena. O prehodnosti slovenskega ozemlja v tem času ni govora. Položaj se zagotovo spremeni šele v 4. tisočletju, iz katerega izvirajo dobro dokumentirane tipološko primerljive najdbe, tako na zahodu kot tudi v notranjosti države. Kot kažejo analize surovinske sestave kamnitih sekir z Ljubljanskega barja, so najmanj okoli sredine 4. tisočletja obstajali intenzivni stiki med osrednjo Slovenijo in severno Italijo (glej A. Velušček [ur.], *Koliščarska naselbina Stare gmajne in njen čas*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 16, 2009). Nove raziskave, ki jih avtorica pri svojem delu vsaj delno še ni mogla upoštevati, kažejo, da je celinsko Slovenijo neolitski način življenja dosegel šele v 5. tisočletju pr. Kr. iz Podonavja, torej z vzhoda. Na arheološkem najdišču Spaha v južni Sloveniji so odkrili kamnito sekuro iz t. i. “belega kamna”, ki imitira čevljarsko kopito in naj bi izvirala nekje z območja današnje Srbije. Povezujemo jo s poznovinčanskimi horizonti in posledično s prvimi iskalci bakra na jugovzhodnoalpskem prostoru (glej A. Velušček [ur.], *Spaha*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 22, 2011). Najstarejši kulturni horizont na Spahi sodi v pred nekaj leti definirano savsko skupino lengyelske kulture, kamor spadajo tudi najdbe s kolišča Resnikov prekop na Ljubljanskem barju. Termin “der alpine Facies der Lengyel-Kultur” (str. 28) velja opustiti kot tudi delitev Resnikovega prekopa na več faz, saj je ugotovljeno, da je kolišče živelo kratek čas, najverjetneje manj kot desetletje

(glej A. Velušček [ur.], *Resnikov prekop, najstarejša koliščarska naselbina na Ljubljanskem barju*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 10, 2006, 26).

Savsko skupino nasledi lasinjska kultura, slednja npr. ni zastopana na Ljubljanskem barju, pač pa poznamo njene najdbe z jamskega pokopališča Ajdovska jama pri Nemški vasi (Velušček [ur.] 2011, 208–209), iz drugega in nekaj tudi iz tretjega(!) poselitvenega horizonta na Gradcu pri Mirni (J. Dular et al., Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini, *Arheološki vestnik* 42, 1991, 89).

Kot reprezentativno najdišče kulture keramike z brazdstim vrezom avtorica navaja kolišče Hočevarica, a tudi najdišče Višnjica iz Hrvaške. Najdišče Kevderc pa naj bi predstavljalo prehod v oz. kar protoboleraški horizont, kar se zdi napačno. Dejansko ni podatkov, ki takšno tezo podpirajo. S. Dimitrijević je sicer Kevderc uvrstil v tip Kevderc-Hrnjevac, ki je v okviru kulture Retz-Gajary kronološko mlajši od tipa Višnjice. Za tip Kevderc-Hrnjevac naj bi bila značilna npr. odsotnost brazdstega vreza na keramiki, kar ne drži, saj je dokazano prisoten na keramiki iz Kevderca in je zanjo tudi značilen (Velušček [ur.], *Hočevarica – eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 8, 2004, 238). Raziskave kažejo, da je kultura keramike z brazdstim vrezom mlajša od lasinjske kulture, kar nedvomno izpričuje stratigrafija najdišča Malečnik pri Mariboru (M. Strmčnik-Gulič, Malečnik – arheološko najdišče, v: A. Tomaž [ur.], *Od Sopota do Lengyela*, Annales Mediterraenea, 2006, 195–201) in ne nazadnje tudi nedavno objavljeno grobišče Pod Kotom – jug pri Murski Soboti, s kar 179 žarnimi grobovi (I. Šavel, *Pod Kotom – jug pri Krogu*, Arheologija na avtocestah Slovenije, 2009 [http://www.zvkds.si/media/publications/007_Pod_Kotom-jug_pri_Krogu.pdf]), ki gotovo sodi v čas Hočevarice in ne na prehod oz. v protoboleraški horizont, kot meni avtorica (str. 29). Podobno velja tudi za napačno interpretacijo najdb drugega in tretjega poselitvenega horizonta na Gradcu pri Mirni (str. 29).

Najdišč, ki bi jih lahko uvrstili v protoboleraški horizont, v Sloveniji ne poznamo oz. o njih ni mogoče z gotovostjo govoriti. Arheološke in dendrokronološke raziskave na Ljubljanskem barju kažejo, da je od konca poselitve na Hočevarici do postavitve kolišča Maharski prekop preteklo manj kot 50 let. V tem času je očitno prišlo do pomembnega kulturnega preobrata, kar je najbolje razvidno iz keramične produkcije, ki se je nato na Ljubljanskem barju v primerljivih oblikah in ornamentu obdržala s prekinitvami vse do zaključka življenja na kolišču Blatna Brezovica okoli leta 3070 pr. Kr. (glej K. Čufar et al., Dating of 4th millennium BC piledwellings on Ljubljansko barje, Slovenia, *Journal of Archaeological Science* 37/8, 2010, 2031–2039). V tem času je zaznati vplive z območja badenske kulture, kar dokazuje lahko tudi odkritje lesenega kolesa z osjo s Starih gmajn, ki pa sodi k alpskemu tipu dvokolesnih vozov (str. 29; Velušček [ur.] 2009, 220–221), kar je sicer bolj verjetno posledica naravnih danosti oz. reliefa kot neposrednih povezav, ki pa ne bi bile nekaj presenetljivega. Naj še poudarimo, da je kolišče Maharski prekop na podlagi dendrokronoloških podatkov živel pribl. dve desetletji, okoli 3510–3490 pr. Kr. (Čufar et al. 2010, 2035).

V zanimivi luči je predstavljeno tudi zaključno obdobje bakrene dobe na Slovenskem. Pri razlagi avtorica povzema

H. Parzingerja (Die Stellung der Uferrandsiedlungen bei Ljubljana im äneolithischen und frühbronzezeitlichen Kultursystem der mittleren Donauländer, *Arheološki vestnik* 35, 1984) in kot ključne navede najdbe s kolišč Parte in Ig, ki jih vključi v horizont Vučedol/Makó/Jevišovica B. Opozarjam na prispevek, ki je izšel v *Arheološkem vestniku* 54, 2003, 123–158, v katerem sta obravnavani kolišči iz tega obdobja, Založnica in Parte. Rezultati dendrokronoloških raziskav so pokazali na sočasnost omenjenih naselij, ki sodita na konec 26. in v 25. stoletje pr. Kr., kulturno pa niti v vučedolsko (LB V po Parzingerju) niti v poznovučedolsko kulturo po S. Dimitrijeviću (npr. Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks, v: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 3, 1979, 307–308), temveč v kulturo Somogyvár-Vinkovci. Podobnost z najdbami z najdišča Börzönce v Transdanubiji je več kot očitna (glej M. Bondár, Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia, *Antaeus* 22, 1995, 197–269). Gre za nedvomno pomembno ugotovitev, ki postavlja pod vprašaj aktualnost starih definicij omenjenih kultur.

Obsežna monografija se dejansko začne šele v drugem delu z analizo rezultatov, predstavitev pogrebnih običajev v horizontih pred badensko kulturo v osrednjem delu Karpatskega bazena in v badenskem obdobju, v istem obdobju tudi na Moravskem in v postbadenskih kulturnih skupinah. Prvi zvezek se zaključí z impozantnim številom uporabljenih študij, kar nedvomno kaže na zahtevnost opravljenega dela.

V drugem zvezku je obsežen katalog s slikovnim gradivom.

Bilo bi torej nepošteno, če kratke ocene ne zaključimo s pohvalnimi besedami. Kljub pomanjkljivostim, ki se kažejo pri obravnavi lokalne teme, t.j. kronološkega razvoja slovenskega prostora, je delo, ki ga predstavljamo, zagotovo referenčno in zelo pomemben prispevek k problematiki, ki jo avtorica velikopotezno obravnava.

Anton VELUŠČEK

Michaela Lochner (ur.): *Sitularia. Klänge aus der Hallstattzeit*. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 76, Wien 2011. ISBN 978-3-7001-7002-0. 104 strani in Audio CD.

Zadnja leta se tako v muzejski kot v raziskovalni arheološki dejavnosti vse bolj uveljavljajo t. i. multimedijски publicistični pristopi, med katerimi so najštevilnejše izdaje publikacij s kombinacijo tekstovnih in glasbenih zapisov.¹ K tem uvrščamo tudi pričujočo izdajo z vabljivim naslovom *Sitularia* in s podnaslovom *Zvoki iz halštatskega časa*.

¹Omenimo naj npr. odmevno objavo rekonstrukcije paleolitskih zvokov in melodij iste urednice in v isti seriji Avstrijske akademije znanosti: M. Lochner (ur.), *Knochenklang. Klänge aus der Steinzeit*, Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 36 (Wien 2000), ter nedavno objavo našega Narodnega muzeja Slovenije, *Prazvok davnine* (Ljubljana 2011), v kateri avtor glasbe L. Dimkaroski prepričljivo dokazuje glasbeni potencial neandertalčeve piščali iz Divjih bab.